

Шкабура Я.І.

*кандидат історичних наук, старший викладач,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ВЗАЄМОДІЯ Х.Г. РАКОВСЬКОГО З УКРАЇНСЬКОЮ ЕМІГРАЦІЄЮ У ФРАНЦІЇ (1920-ТІ РР.)

Кінець 1910-х – початок 1920-х рр. стали дуже важливим, але в той же момент – і драматичним періодом в історії України на її шляху до боротьби за незалежність. Кривавий та складний, цей час призвів до виникнення значного потоку біженців, які попрямували у різні країни Європи. Одна з найбільш потужних українських міграцій з'явилась у Франції. Третя Республіка, маючи міцну, розвинуту економіку, значний потенціал вільних державних і приватних інвестицій та найбільшу сухопутну армію в Європі, відігравала значну роль на міжнародній політичній арені. Тож і не дивно, що голова Директорії УНР в екзилі Симон Петлюра з 1924 р. осідає в Парижі.

Українська еміграція у Франції з кінця 1910-х рр. мала великий потенціал перерости у щось більше. У те, що могло б почати схиляти французький політикум та громадську думку до надання підтримки молодій самостійній державі зі столицею у Києві. Проте історія пішла іншим шляхом. В тому числі і завдяки діям відомого соціаліста, радянського діяча Х. Г. Раковського. Ще на Генуезькій конференції 1922 р. Раковський познайомився з С. К. Маркотуном, головою Українського Національного Комітету (УНК) в Парижі. В подальшому Маркотун запевняв у своїй лояльності до радянських України та Росії, критикував діяльність «реакційних груп Петлюри, Тютюника та інших» (див.: [7; 9]. Радянський уряд через Раковського встановив тісніші зв'язки з головою УНК, та використати його як для розвитку контактів у Парижі (політичних та фінансових), а також – для внесення розколу в ряди і без того не монолітної української еміграції. Для досягнення зазначених цілей Маркотун почав лобювати ідею, що франко-радянське зближення є важливим і взаємовигідним. Збіг чи ні, але у тому ж таки 1922 р. між Харковом та Парижем почалися переговори щодо економічних проєктів. Наприклад, щодо створення «Французько-польсько-української компанії», основною метою якої була «реорганізація експлуатації донецьких рудників» [1, р. 455]. У грудні 1922 р. навіть була узгоджена

більшість робочих питань, і у формі конкретних пропозицій були передані урядам трьох країн. Проте через фінансові труднощі, які переживали учасники – цей проєкт так і не був реалізований.

Також голова УНК проводив агітацію серед українських мігрантів на підтримку створення федерації України з Радянською Росією [8]. В подальшому Маркотун планував стати посередником між Харковом та Парижем щодо переговорів про визнання УСРР, а також радянського режиму – як єдиної влади в Україні. За це УНК мав би отримати дозвіл стати «легальною партією і союзником Рад» [2, р. 325]. Раковський отримував від Маркотуна і аналітику щодо ситуації у Франції в цілому (політичної, економічної), яку, разом з інформацією з інших джерел, він використовував при підготовці звітів для радянського керівництва [10].

Точно визначити, на скільки дії Маркотуна посприяли збільшенню роздробленості української еміграції – майже неможливо. Але паралельно його діяльність мала й інший вплив. Численні документи засвідчують: французька розвідка знала і про зв'язки Раковського та Маркотуна, і про зміст переписок між ними (напр., [5]). І немає жодних сумнівів, що під час прийняття рішень, як сприймати українську еміграцію, як з нею взаємодіяти – на столі у керівництва Франції лежав і аналіз суті цих переписок. Що український рух є слабким, роздробленим, що є течії з різними поглядами, і така структура як УНК вже намагається вибудувати відносини з радянською владою, визнаючи її владу. Більше того, переписка мала б стати черговим аргументом для офіційного Парижу (а Раковський, судячи з документів, прекрасно знав, що вона потрапить до рук французької поліції), що міжнародний антибільшовицький емігрантський рух є фрагментованим та не здатним хоч якось ефективно протидіяти СРСР, а отже – його не потрібно підтримувати ні фінансово, ні політично.

Проте паралельно з тим, як Раковський намагався використати Маркотуна і УНК в своїх цілях, голова Українського Національного Комітету і сам прикладав зусиль щоб по-максимуму скористатися цією ситуацією. У листах Маркотуна (напр., [8]) ми бачимо, як він неодноразово підіймав питання «організації економічної сторони діяльності Комітету». Також він пробував, в т.ч. і через Раковського, розширити своє коло корисних та впливових знайомств. Проте Маркотуну не вдалося розвинути свій успіх – вже 29 березня 1923 р. Ліквідаційне Бюро УНК постановило відсторонити Маркотуна з посади голови УНК, а сам комітет – ліквідувати.

Фактично до осені 1925 р., коли Раковського призначили повноважним представником СРСР у Парижі, він ніяк особливо не взаємодіяв з українською еміграцією у Франції. Після призначення, як пріоритетних «ворогів» Раковський визначив грузинську та білу еміграції. Української рух на той момент такої особливої уваги не потребував, так як проявляв все меншу активність і продовжував слабшати. Не змогли кардинально змінити ситуацію ні переїзд в Париж такої знакової постаті як Петлюра, ні видання власної преси (напр., щотижневика «Тризуб»).

Багато дослідників справедливо відзначали, що по-суті Раковський був ледь не єдиним представником СРСР, з яким погоджувались спілкуватись у Європі. Давались в знаки його освіта (він, зокрема, навчався у Німеччині та Франції), участь у міжнародному соціалістичному русі та багато знайомств серед європейських політиків. Тож «на заході» він сприймався не так різко вороже, як всі інші більшовики. Це стало однією з причин того, що, аналізуючи українську емігрантську пресу, ми бачимо доволі низьку активність щодо нового радянського повпреда. Інша причина – Раковський публічно майже не висловлювався негативно про українців. Більше того – «виглядав дипломатом, вів справи, говорив про договори та зближення між радами та Францією» [11]. Тож Раковський не став головним об'єктом критики українців, основні «удари» якої були спрямовані проти СРСР та її очільників.

Проте окрім публічної діяльності, Раковський постійно намагався діяти й не публічно. Так, після ліквідації УНК за ініціативою уряду УСРР, очолюваного Раковським, був створений Союз українських громадян у Франції (СУГФ), який отримував фінансування з Харкова [3, р. 2]. Генеральна розвідка охарактеризувала її членів Галіпа, Борщака і Дзіковського як «агентів та шпигунів Рад» [4, f. 201]. Французький дослідник С. Гаске вказав на ряд фактів, які опосередковано можуть вказувати на зв'язок цих людей з вбивством Петлюри. Проте замість затримки і допиту – вони 9 вересня 1927 р. були вислані з Франції «за комуністичну пропаганду» [3, р. 2–3]. Згодом, у жовтні 1927 р. територію Третьої Республіки назавжди залишив і Раковський, якого французька розвідка вважала одним із кураторів радянських агентів у Парижі [6]. Навряд чи він не знав про заплановане вбивство Петлюри. Але якою була роль Раковського у цьому політичному замовленні – поки що залишається не розкритим.

Тож, як ми бачимо, діяльність Х. Г. Раковського по відношенню до української еміграції у Франції у 1920-х рр. мала чітко виражені напрями: взаємодія заради посилення радянських позицій та неопублічна, прихована діяльність, направлена на збільшення розбрату, послаблення та демонстрацію роздробленості українського руху і, відповідно, вкорінювання ідеї щодо безперспективності надання їм підтримки зі сторони Парижу.

Список використаних джерел:

1. Conte F. Christian Rakovski, Commissaire aux affaire étrangères de l'Ukraine [Janvier 1919 – août 1923] // Cahiers du monde russe et soviétique, 1971. Vol. 12. № 4. – P. 439–467.
2. Conte F. Christian Rakovsky (1873–1941): Essai de biographie politique. T. 1–2. – Lille–Paris, 1975. – 898 p.
3. Gasquet S. de. L'affaire Petlura et la France // Bulletin de l'AFEU. – 1999. – № 1(11). – P. 2–4.
4. Note du service de sécurité sur l'Union des citoyens ukrainiens en France. Juin 1927 // Archives Diplomatiques. Correspondance politique et commerciale (1918–1940). Série U.R.S.S. (1918–1929). Carton 686. F. 200–201.
5. Rapport de la police française. 12 juin 1922 // Archives nationales (AN). F/7/15999/2.
6. Rapport de la police française. 13 juillet 1927 // AN. F/7/13498.
7. Лист С. Маркотуна до Х. Раковського. 11 травня 1922 р. // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). Ф. Р–4сч. Оп. 1с. Од. зб. 87. Арк. 10.
8. Лист С. Маркотуна до Х. Раковського. 15 червня 1922 р. // ЦДАВО. Ф. Р–4сч. Оп. 1с. Од. зб. 87. Арк. 19–20.
9. Лист С. Маркотуна до Х. Раковського. 3 травня 1922 р. // ЦДАВО. Ф. Р–4сч. Оп. 1с. Од. зб. 87. Арк. 3–4.
10. Лист Х. Раковського до Г. Чичеріна. 8 березня 1923 р. // ЦДАВО. Ф. Р–4сч. Оп. 1с. Од. зб. 87. Арк. 81.
11. Париж, неділя, 18 вересня 1927 року. Тризуб. 1927. 18 вер.